

370.9477

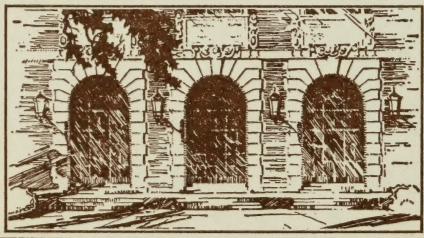
042b

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

ELIAS CZAYKOWSKY
COLLECTION OF
UKRAINIAN CULTURE

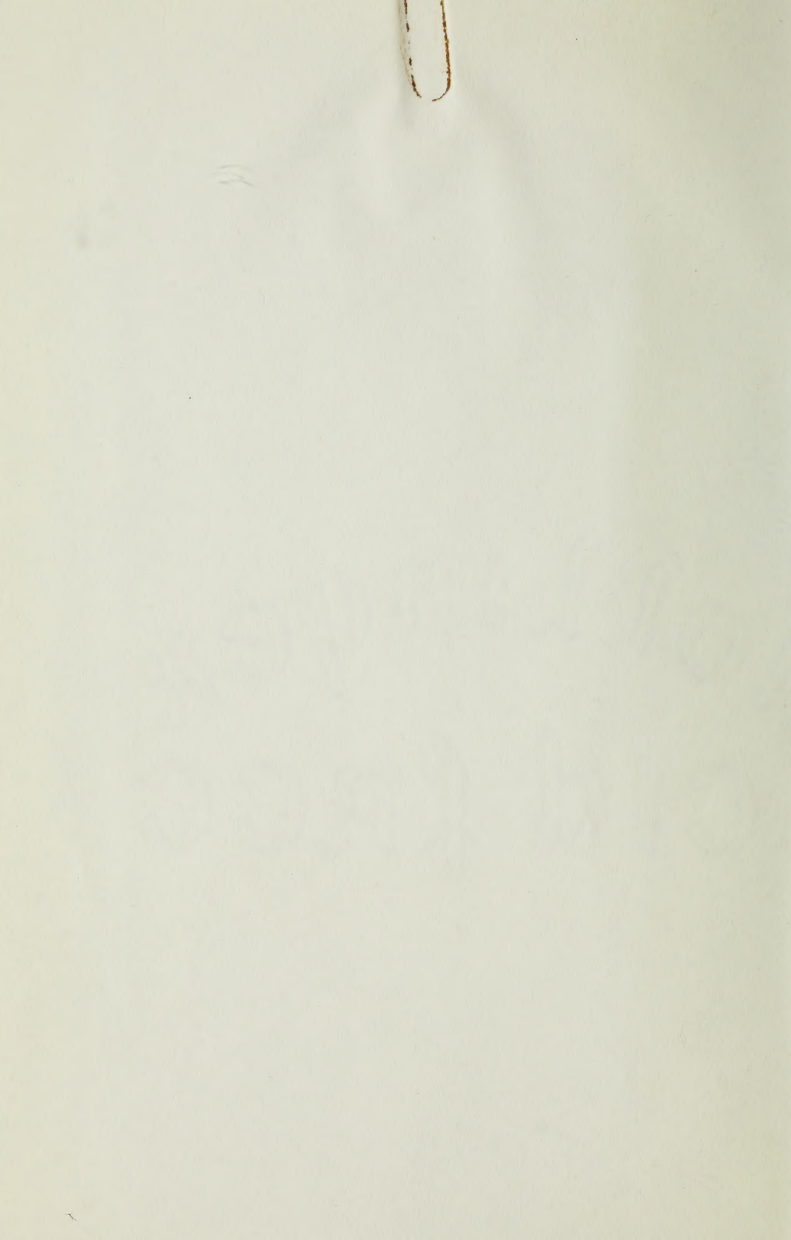
370.9477

062b

Digitized by the Internet Archive
in 2016

Додаток до „Діла“.

ВЄСІДА

нос. д-ра Опесницького

*виголошена в галицькій сеймі для 14. жовтня 1903.
при загальній розправі над звітом шкільної комісії о стані
середніх шкіл в рр. 1900/1 і 1901/2.*

Med. univ. DR. J. TURYN

WIEN

XVIII. Gersthoferstrasse 138

ЛЬВІВ, 1903,

Накладом редакції „Діла“.

З друкарні Інститута Ставропігійського,
під зарядом Йосифа Данилюка.

370.9477
0626

Бесіда п. д-ра Опесницького,

виголошена в галицькій сеймі д. 14. жовтня 1903. при загальній
розправі над звітом шкільної комісії о стані середніх шкіл
в рр. 1900/1 і 1901/2.

Висока палато! Кождорічна дебата шкільна з природи річи викликає в сій палаті живий інтерес. І нинішня дебата остане очевидно вірною сій традиції, тим більше, що розходить ся тут о справозданє шкільної комісії о стані шкіл середніх. А середні школи своїм устроєм і своїми успіхами мусять з природи річи в кожній суспільности будити живе заінтересованє. Середні школи — се той огород, в котрім досягають плоди цілої суспільности. З сего становища мусимо всі без огляду на сторонництва живо інтересувати ся справозданєм о середніх школах. Тим більше інтересує сея справа нас, заступників руского народу в сій палаті, длятого, бо розвій руских середніх шкіл іде в парі з нашим розвитком національним, бо в міру поступу сих шкіл, в міру успіхів шкільництва на сїм поли ми нотуємо плюси в нашім білянсї народнім. І мусить она бути для нас цікава в сій хвили, в теперішній стадії нашого сеймового життя, бо справа шкільна вплинула сего року на море сеї палати на філях політичних і оціняє ся не лише із строго педа-

гогічного і шкільного становиска, але і зі становиска суми тих інтересів, які для нашої нації мають перворядну вагу.

І для того позвольте, панове, що ми над справою середних шкіл застановимо ся з нашого становиска ширше і зрільше. Буде се слабій образ того інтересу, який загал руского народу прикладає до справи шкільництва, до середних шкіл, — інтересу, о котрім сьміло могу сказати, що займає уми всеї суспільности не лише в краю, але й поза границями, де лише бє руске серце і де лиш живе руске слово.

Застановимо ся над сим справозданєм з становиска загального, уважаючи середні школи за заклади публичного виховання, і з становиска наших народних потреб на поли середного шкільництва.

Приступаючи до обговореня справоздання кр. ради шкільної і шкільної комісії з першої точки погляду, передовсім запитаю ся, де сконстатований є факт переповнення середних шкіл — сей цифровий приріст, о який збільшає ся фреквенция в середних школах нашого краю, — і виджу, що шкільна власть краєва в двох напрямх зазначає своє становище. В однім напрямі стремить до того, щоби вимогам того приросту відповісти заведенєм більшого числа шкіл, більшого числа відділів клас і учительских сих. Але є й папрым противний, політика не тільки не додатна, але з уваги на шкільництво негативна, а то, щоби суспільність своїми інституціями, своєю діяльністю на поли твореня інших інституцій, спинила се перелюдненє, сей з кождим роком зростаючий наплив молодіжи до середних шкіл.

Як на перший напрям шкільної політики пишу ся з цілим серцем, так знов другий напрям — політики

негативної — мусів би я прийняти з деяким застереженням.

У всякім разі перепопнене середних шкіл не можемо уважати за прояву негативну в нашім суспільнім життю; а протівно, беручи на увагу інтелектуальну рівень цілої суспільности, так одної як і другої народности, мусимо бачити в нїм прояву бажану і додатну. Тільки належало би розглянути ся — а якраз сего нема в статистиці кр. ради шкільної, — відкипливе той приріст.

Не маючи чисел, не могу ними оперувати напевно; але хто знає відносини в наших середних школах, мусить мені признати, що як з одної сторони наплив молодіжи до них є за великий, так з другої сторони є він за малий, бо виходить він головно з кругів мійського населеня.

Такий бідний торговельник, ремісник, робітник, посилає дитину до школи, бо хоче, щоби єго син був совітником, адвокатом або лікарем, так що з сих кругів населеня можемо сконстатувати найбільший приплив молодіжи до середних шкіл. З другої сторони сільська людність, особливо східної части нашого краю, дає ще нині незвичайно незначний контінгент. Для того, коли говорю о політиці кр. ради шкільної на поли шкільництва, о її заходах, щоби зменшити наплив молодіжи до середних шкіл, то хотів би я передовсім зазначити, що не механічне зменшене того напливу, а певна регуляція єго була би бажана. Бо коли з одної сторони можна говорити о гіперпродукції інтелігенції, то з другої сторони о ній безумовно й мови бути не може.

Одним із способів, котрі мають зараджувати надто великому напливови молодіжи до середних шкіл,

має бути після справоздання кр. ради шк. і так само-
шкільної комісії закладане в краю спеціальних шкіл,
а іменно промислових. Я думаю, панове, що се не до-
веде до ціли. Безперечно річ незвичайно важна, щоби
збільшити промислове шкільництво; але щоби ті круги
населення, котрі свої діти посилають до середних шкіл,
можна заохотити, щоби відвернули синів від бажаної
кариєри, а посилали їх до промислових шкіл, — на
се, здає ся мені, не вистарчить закладати ті школи.
Треба, щоби був промисл, котрий би запевнив дітям
будучність; а як довго его не буде, поти і закладане
промислових шкіл не доведе до тої ціли, якої бажаєте,
панове, і справоздане ради шкільної. [Голоси: „Цілком
слушно!“]

Єще в меншій мірі можна молодіж, котра горне
ся до середних шкіл, звертати в сторону рільництва.
Мої панове! Коби то у нас могли уложити ся річи
так як є пр. у Чехів або в Німеччині, щоби селянь-
ський син, укінчивши кілька клас середної школи, вер-
тав на рілю до господарства! Було би се дуже ба-
жане так з огляду суспільного як і економічного, а для
нас також передовсім і з національного, бо причини-
лося би на селі до скріплення тих елементів свідомих
своїх горожанських прав, котрих нам може найбільше
потреба. Однак се ще далека зоря, котра навіть у формі
гороскопу, можливого на поли промислових шкіл, не
може являти ся. Доки наш зелянин видить, в яким він
живе пониженю; доки він стогне під бременем тяжкої
праці, котра не находить пошанованя; доки він зда-
ний на негідний визиск; доки перший ліпший сурду-
товець не уміє оцінити его праці і її вартости; доки
у нас старі посивилі господарі стояти будуть з шап-
кою в руках на морозі під бюром розмаїтих висших,

а ще частійше низших достойників, і то цілими годинами: так довго з певністю наш селянин скаже собі, що „нехай мій син буде бодай диюрністом, бодай писарем, аби тільки его не поневіряно так, як его батька і діда“.

Отже першою засадою повинно бути, піднести услівя добродуту селянства, заціпити в суспільности повагу і прихильність до селянського стану та усунути понижене, в яким тепер живе селянство; а тогді часть тих, що виходять знід сільської стріхи, не буде шукати інших заводів, але верне під свою стріху, щоби на культурній основі вести дальше працю батьків, яку они вели на основах примітивних.

Приходжу до дальших річевих точок справоздання шкільної комісії. І тут мушу повитати дуже симпатично 8. уступ резолюцій, в котрім взиває ся правительство, щоби при середних школах завести надзір над здоровлем учеників через установење шкільних лікарів.

Се річ незвичайно важна, а доси в нашім краю цілком занедбана. Се мстить ся на нас на кождім кроці і буде мстити ся на дальших поколіннях так з огляду фізичного як і з інтелектуального. Мені перед кількома днями впало в руки справозданє львівської лічниці; і які бачу я там пидфи? Отже на відділі тих хоріб, котрі звичайно в житю і в медицині закриваємо фіговим листком, зголосило ся лише до одного лікаря в 1898. р. 69 гімназияльних учеників; в р. 1902. зголосилось до него вже 116 учеників. Дальше читаємо в приватнім справозданю, яке зложив д-р Папе, що в шпитали на відділі тих хоріб число учеників, ним лічених, виносило в 1897. р. 2⁰%, а в 1900. р. вже 5⁰% загального числа хорих. Мої панове! Ті чи-

сла ще не страшні, бо ті ученики можуть бути уратовані. Страшні суть цифри ті, котрих не оголошує ся. Тут у Львові, де народа багато, де легко згубити ся між пацієнтами, можна надіяти ся, що розумніший, відважніший ученик найде приятеля, котрий єму порадить піти до лікаря, так що він і справді набере відваги і піде лічити ся. Але на провінції, де, коли на однім кінці міста скаже хто яке слово, то зараз всі знають на другім кінці, там ученик боїть ся піти до лікаря і там грозить небезпеченство ще більше. І відси то виходять ті страшні гороскопи на будучність. [Голоси: *Цілком слушно!*]

Не прикладаю я до згаданої резолюції такого значіння, щоби она могла злому цілком покласти конець; всеж таки гадаю, що заспокоєне її може принести дуже багато доброго. Бо як же виглядає в сій справі теперішнє публичне вихованє? Молодий хлопець, ученик 4, 5, чи 6. класи, тогді, коли приходить до фізичної зрілості, учить ся всіляких річий, учить ся про устрій суспільних організмів старої Греції, старої Персії, старого Єгипту, але рівночасно не знає устрою власного організму, власного тіла. Сего не вчать его; а коли і вчать, то так оглядно, так усе оминають, щоби — хорони Боже — не відкрити ученикови того, що довело би его до пізнання звисних правд і в дальших наслідках до уладження свого поступованя. Длятого уважаю за річ дуже бажану, щоби в кожній середній школі гігієна була предметом обовязкової науки, котрої уділяв би доктор медицини; він мав би бути zarazом також і лікарем шкільним, стикав би ся з молодіжкою в школі і поза школою та уділяв би їй поради і помочи. Се, гадаю, запобігло

би не раз тим наслідкам, на котрі я звернув вашу увагу.

Міг би хтось сказати, що було би се великим тягарем для шкільного бюджету. Але, мої панове, чи маємо ощаджати на здоров'я нашої молодіжи? Я за кожного д-ра медицини і професора гігієни в школі віддав би одного професора фізіології. [Брава і оплески.] Може то й дуже важна для будучого життя річ, щоби молодий чоловік знав усі аористи, перфекта і супіна; але ще важніша річ, щоби молодіж була здорова, щоби виховували ся здорові покоління, котрі би стверджували правду: „in corpore sano mens sana“. [Брава і оплески.]

Приходжу до дальших уваг загальних. Одною з хиб нашого середнього шкільництва є те, чого з легко зрозумілих причин не находимо в справозданню: є се справа науки німецького язика в наших середніх школах. Ся справа може не симпатична, може не популярна; але мені не розходить ся о популярність. Ї то річ потроха дражлива, о котрій инакше говорить ся в парламенті, а инакше в чотири очи. Я не маю причини до дражливости і скажу цілком сьміло, що в науці німецького язика наші середні школи доходять до страшно від'ємних успіхів. Молодіж наша, вийшовши з середніх шкіл, не уміє листу по німецьки написати ані найпростійшу розмову вести по німецьки. А се є зле для всего загалу і некорисне для цілого краю.

Знаємо-ж, що в нашій державі всі центральні уряди є німецькі, а хто хоче там щось зробити, мусить знати німецький язик. Дальше: ми не живемо тепер в краю, замкненім хінською стіною, але в міру того, як в краю підноситься промисл і торгівля, входимо

у стичність з іншими краями держави і заграниці. А з сего огляду молодий чоловік, чи скінчив він середню школу польську чи руску, упоследжений, каліка [голоси: „Так є!“], і се каліцтво приносить шкоду не лиш єму але й цілому краєви.

Коли навіть станемо на тім становиску, на котрім стоїть більшість сеї палати, на становиску антагонізму і борби з германізмом, то не можна-ж в тій борбі з ворогом позбувати ся того оружя, яким є знанє языка ворогів; не вільно позбувати ся того оружя в борбі з ворогом, добре узброєним...

Правда, панове з лівої сторони сеї палати могли би відповісти окликом, який читає ся в-дневниках: „Нам не треба языка німецкого, бо буде *виодрембненє* так що Німців ані знати не будемо ані дивити ся на них!“ Отже я не авгур римский ані пророк, щоби міг сказати, як то буде колись; але могу сказати тим панам, котрі суть за *виодрембненєм*, що они як-раз в тій борбі о виодрембненє потребують німецкого языка, а голосячи такі оклики, як отщо наведений, продають шкіру на медведю і не тямлять на пословицю, що заки сонце зійде, роса очи виїсть. Знати язык противника є важним оружем в борбі з противником.

А коли ще зважимо, що німецкий язык є языком парламенту, языком урядовим усіх властей центральних, то не могу зрозуміти, як можна у нас зробити щось для суспільности, не знаючи німецкого языка. І длятого позволю собі подати одну з перших резолюцій, котрих внесу цілий ряд [читає]:

„Взиває ся ц. к. правительство, щоби обдумало і увело средства в цілі успішнійшої науки німецкого языка в середних школах.“

Я не фаховий чоловік, не педагог, щоби вказати, як се зробити; але здобутий досвід поучає мене о кількох таких средствах. І так покійний уже бувший член сеї палати, фаховий педагог, проф. Солеский, радив перед кількома роками, щоби в першій класі гімназіяльній не розпочинати науки латинського языка, а за те поглибити науку языка німецького. Другий проект вийшов з правої сторони сеї палати, щоби у всіх середніх школах в кожній класі оден предмет викладало ся по німецьки — крім самого німецького языка яко обовязкового предмету. Я не фаховий і лишаю справу чинникам компетентним; але із стаповиска громадянина краю і заступника руского народу мушу заявити, що акція і поправа в тім напрямі є потрібна і бажана.

Поважані панове! Справоздане кр. ради шкільної стверджує переповнене шкіл і в III. резолюції жадає, щоби правительство в міру прибутку учительських сил закладало нові середні школи.

Ляконічна стилізация сеї резолюції потребує освітлення. Безперечно середні школи взагалі є переповнені; але переповнені також зокрема гімназії рускі. Сего року в трех цілих руских гімназіях і в одній неповній (шестикласовій) є 2.526 учеників, а крім того рускої молодіжи в середніх школах польських і німецьких є 2.284. Читаю в справозданю шкільної комісії, що після педагогічних засад треба числити 400 учеників на одну середню школу. Коли би прийняти сю засаду, то для числа рускої молодіжи треба би не $3\frac{1}{2}$ але 6 гімназій; а щоби і тій молодіжи рускій, котра ходить до польських і німецьких гімназій, дати спромогу учити ся по руски, то треба би заложити дальших 6 руских гімназій. Закон основний запевнює

кождій народности право, щоби її молодіж учила ся в рідній мові. І се право, о скільки дотикає польської молодіжи, переведене консеквентно, бо нема ані одного більшого міста, де би не було польської гімназії, нема ані одного міста, де польська молодіж була би змушена учити ся по руски.

Комісія взиває правительство до закладання нових середніх шкіл, а суспільність польська і польське дневникарство відносить той відклик виразно лиш до шкіл польських та на підставі справоздання комісії може навіть і має право так робити. Бо дійсно ми з сего огляду находимо ся в цілком иншому положенні як суспільність польська. Коли після обов'язуючих законів вистарчить відозвати ся до правительства, щоби заложено нову середню школу польську; коли і без того центральне правительство має право і обов'язок заложити польську школу в разі потреби: то закладене рускої школи середньої залежить крім всего иншого ще й від ухвали соймової. Для того відклик до правительства, висказаний в III. резолюції, можна лише так розуміти, як єго розуміє польська суспільність і польські дневники.

Тимчасом яка-ж пропорція межі польськими а рускими школами середніми? На 38 середніх шкіл польських маємо 3 чи то 4 рускі. Коли для польського населення припадає одна середня школа на 94.969 душ, то Русини мають одну школу на 768.612 душ населення. Коли поміж польськими школами найбільше віддалене від міста, де є школа, виносить 5 кілометрів, то таке віддалене до рускої школи виносить 60 кілометрів. А тимчасом приріст в наших школах не є менший, як в польських. Правда, що ми стрічаємо ся з замітом, що то приріст штучний! Але, коли число

шкіл збільшає ся в цілім світі з числом населення, то хіба треба припустити, що й населенє також побільшає ся штучно. [*Веселість.*]

Я не знаю, які то суть штучні способи побільшування числа людности [*Велика веселість.*]. Я противно чув, що суть штучні способи на зменшанє того числа; і ті, що роблять такі заміти, могли би висвідчити велике добродійство докотрим краям, як Франції і Угорщині, коли би їм указали ті штучні способи побільшування населення, бо там людність фактично зменшає ся. [*Голоси: Дуже добре! Славно!*] Але тут такі заміти не суть оправдані.

Противно, той приріст, який ми бачимо в руских школах середних, є результатом проявів і фактів зовсім натуральних. І так пр. чули ми в дебаті о народних школах, що фреквенція постійно збільшає ся. Отже мусить она збільшати ся і в школах середних, а то так наслідком більшого степеня просвіти взагалі, як і тої тенденції, о котрій я сказав на вступі промови, та публичної дбалости о то, щоби були публичні заведеня для образования молодіжи, як бурси і т. и.

Коли би той „штучний“ приріст був льокальний, як то закидає ся, що ми умисно, до одної гімназії згромадили руску молодіж, то силою фактів мусіла би обнизити ся фреквенція в інших руских гімназіях; деь та люка мусіла би бути очевидна, бо в природі, звісно, нічо не гине. Тимчасом числа виказують прирість в кожній рускій гімназії.

Числа, оперті на фактах, виказують дальше, що з заложенем рускої школи фреквенція в ній стало збільшає ся і процент є більший, чим в гімназії нерускій. В Перемишли перед заснованєм рускої гімна-

зиї було в польській гімназії 502 учеників, а між ними 212 Русинів. Тепер в рускій гімназії є 511 учеників; Отже число збільшило ся о 141⁰/₀, коли в польській гімназії в Перемишля тільки о 45⁰/₀ фреквенция збільшила ся. В Тернополи перед утворенем рускої гімназії було в цілій гімназії 151 учеників Русинів, а при кінци тамтого року було в п'ятих класах гімназії рускої 413, а тепер є 569.

Отже ті числа суть вимовним доказом, що наші школи середні не служать штучному приростови, але суть викликані потребою фактичною, що руска людність горне ся до шкіл.

З зіставлення сих чисел маєте ще другий доказ, що не є правдиве твердження. мовто отворене руских шкіл не запобігає переповненню шкіл польских; бо бачимо, що фреквенция шкіл польских в тих самих містах в дуже малім проценті підносить ся.

Каже рада шкільна, що є переповнене і треба школи закладати. Дійсно той постулять сповнила рада шкільна, сповнило правительство,— однак що-до шкіл польских. Іменно в послідних літах заведено VI. гімназію у Львові, II. школу реальну в Кракові і Львові, II. гімназію в Тарнові, IV. в Кракові, школу реальну в Снятині, тепер ще має бути одна гімназія в Ряшеві. Значить, можемо говорити про заведене 6 повних середних шкіл польских.

З нашої сторони при тій акції збільшення шкіл польских ніколи, ані в сій палаті, ані в иншій тілі репрезентаційнім не нашли панове жадного заміту. Противно, коли ішло о закладане шкіл польских на польській території, о скріплене елементу польского на окраїнах его землі, там нас мали ви з собою.

В радї державній при голосованю над гімназією в Тішинї голосували і посли рускі — тогди, коли відносини в краю межи вами а нами були так напружені. Бо ми ставляли інтерес правди і справедливости, інтерес науки, інтерес славянства висше від домашних кривд. Покликую ся на свідощтво п. Стояловского, що коли прийшло внесене о удержане школи польської в Бялій, тогди підписав цілий наш клуб. То була так далеко ідуча заява нашого становиска, так далеко ідуча маніфестация, що під тим зглядом ніхто нам ані на волос не може закинути нельояльности.

На якім же становищи стоїть сторона противна? Мушу з жалем сконстатувати, що то становиско зовсім відмінне. Підносять ся проти нас аргументи, — вже в торічній дебаті шкільній і сего року кипить від них праса польска, — такі аргументи, котрі з жадного погляду не витримують критики.

Передовсім, що не маємо достаточної фреквенції. Сей аргумент немає жадного значіння; бо воювати можна против ріжних тверджень, але против чисел, за котрими стоїть справозданє ради шкільної, котре потвердить віцепрезидент тої ради, воювати не можна.

Але войовано з нами і иншими аргументами: нема — кажуть — учителів. О те інтерпелювали ми Є. Е. намісника і почули одвіт, що крім тих сил, котрі суть заняті в руских школах середних, маємо ще в неруских заведенях цілий ряд кваліфікованих сил руских, способних викладати по руски, а то: професорів 32, крім того 16 суплентів, з котрих оден з іспитом. Колиж до отвореня одної гімназії, — значить, властиво на разі одної кляси, — більше сил не по-

трібно як 2 або 3, то деж найти аргумент, що там, де є 48 сил, не можна завести тої одної кляси?

А ті рускі сили заняті при неруских гімназіях коли тимчасом рускі гімназії дуже некорисно обсаджені, так що пр. гімназії в Тернополи і Коломії були обсажені екстеольогами, експравниками і иншими ексами, котрі з усім мали до діла, лише не з педагогією.

Мушу тут зазначити, що в рускій гімназії в Коломії, а особливо в Тернополи, заходить великий недостаток що-до поміщення. В Коломії панує така тіснота, що одна кляса містить ся в кабінеті, друга в бібліотеці, а трета в клясі рисунковій. В Тернополи руску гімназію, котра була поміщена в будинку поєзуїцкім з кількома клясами школи польської, перенесено на наріканя загалу і компетентних чинників до будинку бувшої школи реальної; а той будинок, попросту кажучи, валив ся, і для того забрано з него реальну школу. Отже для польської школи реальної був він небезпечний, а тепер є безпечний для рускої гімназії. Отсе також оден з постулятів і складаю єго яко дальшу резолюцію:

„Взиває ся ц. к. правительство, щоби як найскорше приступило до будови будинку в цілі поміщення гімназії Франц Йосифа в Тернополи“.

Діткну тепер одної сторони з науки в школах середних, науки релігії. Під тим взглядом маємо жалі що-до научаня релігії в гімназіях західної Галичини. Правда, що фреквенція греко-католицької молодіжи в західній Галичині, де нема руского катехита, є мала; всеж таки є в Кракові понад 20 учеників руского обряду, є їх троха також в Тарнові, Бохні, Вадовицях і ин. Панове! Вимовні уста мого попередника вика-

зали плястично, якої ваги є наука релігії, тим більше в народнім язиці. Коли би хто хотів се заперечити, то пригадаю становище, яке займає польський нарід против науки релігії в інших державах, де польський язык або не зовсім або цілком не заведений. То справедливо; бо хотяй можна припустити, що навіть в чужім язиці засад віри можна учити з успіхом, то таки є приписи літургічні, котрих ученик на основі иншого обряду поняти не може. Я не знаю, чи було би можливе для тих немногих Русинів в західних гімназіях удержати при кожній гімназії катехита; але з другої сторони уважаю несправедливим, щоби їх позбавляти можности науки принайменше літургічної часті свого обряду, і для того ставляю таку резолюцію:

„Взиває ся ц. к. правительство, щоби постарало ся о заспокоєнє релігійних потреб утеників гр.-кат. обряду в гімназіях західної Галичини, при котрих гр.-кат. катехити не суть установлені, — через установленє спільного катехита для кількох гімназій, котрий би по кілька тижнів в році в кожній гімназії молодіж гр.-кат. з літургічними приписами після обряду гр.-кат. міг познакомити і для них духовні функції після гр.-кат. обряду міг справувати.“

Коли говорю про науку релігії в рускім язиці, то не можу поминути одної аномалії, котра лежить в тім, що в гімназії Франц Йосифа у Львові наука рускої релігії відбуває ся в язиці польскім. Здає ся, жаден з вас, панове, не найде слів до оборони того стану фактичного, і для того кінчу на нім і ставляю резолюцію: [читає]:

„Взиває ся ц. к. правительство, щоби перевело зміну в науковім пляні гімназії Франц Йосифа у

Львові в сей спосіб, щоби гр.-кат. релігія в тій гімназії була викладана в язиці рускім“.

Дальше згадаю ще про науку руского языка в школах реальних. Руский язык занимає у всіх школах польских становиско науки надобовязкової. Нині змінив ся тут погляд і найшов свій вираз в резолюції шкільної комісії, над котрою ми дебатовали. Дальшою консеквенцією того є, щоби наука руского языка була переведена у всіх заведенях наукових; а якраз неконсеквентне є переведенє її в школах реальних. Після пляну наукового в школах реальних наука руского языка зачинає ся в клясі 3., так що через 2 літа є власне час всьо забути, чого ученик научив ся в народній школі. Не знаю, длячого сей, що виходить зі школи реальної до заводу практичного, має менше знати руский язык, як ті, котрі в гімназіях кінчать студії. Длятого ставляю дальшу резолюцію [читає]:

„Взиває ся ц. к. правительство, щоби перевело реформу науки руского языка в школах реальних в сей спосіб, щоби язык той був прелметом науки вже від першої каси“. [Брава].

Приходжу остаточно до найдражлившої точки в справозданю комісії шкільної, а іменно до точки, де шкільна комісія говорить про маніфестації політичні, патріотичні і соціальні в середних школах нашого краю. Признаю ся, мої панове, що стилізация того уступу не дає підстави до підозріння о якусь сторонничість і з нашого становисга може нас вдоволити. Але ми бачимо тутка инший факт, з котрим мусимо числити ся і на котрий мусимо з сеї трибуни реагувати, факт, що помежи тими стрічками читає суспільність зовсім що иншого і длятого на адресу нашу, на адресу руских шкіл, руских учителів, рускої суспіль-

ности кидає заміти. Се річ щоденна; польска праса кормить ся сим матеріалом і кормить сим публику. І над тим хочу застановити ся об'єктивно, *sine ira et studio*.

Коли каже ся, що рускі гімназії є жерелом агітації соціальної і політичної, що будять ненависть против Поляків, то вільно так сказати тим, що не мають обов'язку брати сеї справи зріло. Так можна казати на зборах, на вічах; то дуже гарний клич, оклик агітаційний. Але коли се в соймі говорить ся, то треба спитатись: а де факти? Прощу о факти, котрі би се доказували. А в теперішній ситуації я тим більше маю право запитати ся о факти, бо сьвіжий маємо досвід, як такі факти творять ся і з яким критичним апаратом до таких фактів приступати належить. Кілька днів тому читали ми в польских часописах і то у всіх, як би змовили ся, о сїм страшнім, жалю достойнім факті, що ученики рускої гімназії в Перемишлі 29. вересня підчас збору „Товариства Качковского“ кинули ся на сьвящеників, зневажили їх словно і навіть чинно; до того були коментарі, починаючи ся від „dzicz“ аж до „hajdamaszyzna.“

І що-ж показало ся? Що як-раз директор гімназії, прочуваючи, що під адресою єго заведення можуть пасти такі інсинуації, зібрав молодіж в школі і випровадив за місто, відки аж вечером вернули ся. Таким способом ніхто з учеників не брав участі в демонстрації, і се ствердив також п. інспектор шкільний. Ото *dementi* на факт, що нині є тяжким оружем в сїм арсеналі, котрий польска праса і публична опінія нагромадила против нас. [*Брава*]. Так робить ся факти і для того, коли хто мені скаже, що в наших гімназіях є жерело ненависти і агітації, най мені

дасть факти і то факти такі, котрі би остояли ся против апарату критичного.

Констатує справозданє ради шкільної краєвої загально, що панують нині в гімназиях певні напрями, оперті на політиці квестий соціальних. Так дійсно, є, і так мусить бути; але то зовсім не дивна річ. Середна школа то не фортеца, котру би можна обкопати валами і не допустити там жадного проміня з внішнього свѣта. Гімназії то не замкнені інституції. Молодіж стикає ся зі свѣтом, є інтегральною частию суспільности; до молодіжи долітають ті стремлення, о котрі суспільність боре ся, і молодіж се по своєму відчуває: а ми не в силі спинити сего і не повинні спиняти. Ми маємо лише старати ся, щоби то всьоспроваджене було до властивої міри, щоби не шкодило науці шкільній, щоби не підкопало принципу, що школа є лише для науки. Але ми не повинні забувати, що школа є на те, щоби людей творити. Ліпше, щоб витворювали ся переконання на тлі публичних відносин, як має виходити молодіж з адорациєю для кар'єри. [Брава].

Каже справозданє, що суть впливи побічні, котрі уємно ділають на молодіж. З сеї сторони не маємо собі що викидати. Припадково маю одно число дуже поважного орґану учительства, часописи „Muzeum“ другий зошит з р. 1903, де читаю: „Już od dłuższego czasu w pewnych grupach młodzieży szkół wyższych ujawnia się zgubna tendencyja oddziaływania na uczniów szkół średnich w przeciwnym kierunku. Wciąga się ich w kółka i zebrania towarzyskie, gdzie się narzuca im zdania i zapatrywania, do których zrozumienia i krytycznego ocenienia oni jeszcze nie dorosli; wydaje się pisma dla nich, w których się podkopuje powagę szkoły

i наuczycieli, krytykuje się system szkolny i ośmiesza przedstawia się w najjaskrawszych barwach sprawy narodowe, polityczne i społeczne; popycha się ich do udziału w ruchu i życiu politycznem. Rywalizujące ze sobą grupy tej młodzieży toczą formalną konkurencyjną walkę o wpływ na uczniów, przelicytowując się w usiłowaniach, zmierzających do pozyskania wśród nich największej liczby adherentów“.

То писав ф҃аховий чоловік. Отже-ж не можна робити з того одній сторони заміт, але треба бути справедливим. Читаю дуже часто, що в тій або другій гімназії лучає ся щось против дисципліни шкільної. Коли то стане ся в польській гімназії, то каже ся: „krewkość młodzieńcza, nierozwaga młodzieńcza“; а як стане ся щось подібного в гімназії рускій, то зараз „dzicz, hajdamaczyna“. Прошу вас, панове, з такого становиска справи трактувати не можна. Всі ми діти одного краю, одної землі [Браво], всі живемо в рівних законах, з одної глини ми всі уліплені. І длячого-ж дитина руска має мати патент на „dzicz i hajdamaczynę“, коли его товариша трактує ся цілком инакше! [Кс. Стояловский: То лише газети так пишуть].

Хочу звернути ся спеціяльно до одного заміту, котрим годує польска праса суспільність польску так, що дійсно бою ся о здоровле суспільности, коли буде жити ся таким кормом. Іменно хочу указати на заміт, мовто в руских школах розбуджує ся ненависть до Поляків. Отже знов запитую: де факти? А хотяй кожний, котрий щось стверджує, після всякої засади процедуральної має обовязок дати доказ свого твердження, я стану на становиску противнім і наведу факти, котрі викажуть, що се твердження є неправдиве.

Під таким тяжким обжалованєм рускі посли уважали за свій обовязок все докладно провирити; і прошу мені вірити, що під тим зглядом ми все провирили і зібрали факти, на основі котрих можу ствердити, що в жадних школах руских не було агітації против Поляків, нігде не було агітації антипольскої. Коли хтось скаже, що була яка агітація антипольска, то ему прямо скажу, що се неправда, і заперечу цілком рішучо. Були інші стремлення в інших напрямках, але агітації антипольскої зовсім не було; таких фактів ніхто не може виказати. Запитайте ся, панове, п. віцепрезидента краювої ради шкільної, а він вам се ствердить. Коли каже ся о ненависти, то противеньством того є любов; а хоч в сих справах труднійше є опирати ся на статистиці, все-ж таки і она може нам дати деякі докази. І так прошу порівнати фреквенцію на науку язика польского в руских гімназиях і фреквенцію на науку язика руского в гімназиях польских. Отже при кінци тамтого року було всіх учеників в руских гімназиях 1.721, а з них учило ся язика польского 1.307 учеників; в польских гімназиях з 17.522 учеників гімназияльних, а ходило на язык руский 3.072, з них було Русинів 2.139, а Поляків лиш 943. Мої Панове, коли на 1.721 учеників руских учило ся 1.307 по польски, чи можна говорити о ненависти до польскости? Чи ті числа є доказом ненависти против польскости?

Фреквенція рускої гімназії в Тернополи була така: В р. 1901. було учеників 213, з того учило ся польского язика 129; в р. 1902 учеників 294, учило ся польского язика 173; в р. 1903 учеників 355, учило ся польского язика 324. Сего року число учеників руских, котрі учать ся польского язика, є так велике, що

утворено для них 11 відділів, а всіх відділів є лише 12. Коли на 13 відділів є 11, в котрих учать польского языка, чи ж може бути мова о ненависти молодіжи рускої до суспільности польської? В тій самій гімназії тернопільській ходять всі майже ученики на науку гімнастики. Гімнастика відбуває ся в сали „Сокола“. Не вхожу в те, що специфічні обставини межі Русинами в Тернополи є такі, що сали „Сокола“ тернопільского не є їм симпатична, так що не беруть участі в згромадженнях, коли відбувають ся в сали „Сокола“; мимо того молодіж руска добровільно ходить там на гімнастику під командою польскою. І що-ж кажете, Панове, на се, що межі учениками гімназії польської і рускої, котрі учать ся там гімнастики, число учеників руских є більше, чим учеників польских! І чи се також доказом ненависти? А учить ся молодіж руска гімнастики під командою польскою, хотяй на її просьбу прирекли завести команду руску, а доси не завели.

Говорить ся про ненависть, яку нібито розбуджують рускі гімназії супротив суспільности польської, і для того є тенденція, більше руских гімназій не закладати. Прошу трохи застановити ся над тим, прошу поглянути в минувшість і з неї витягнути деякі внески на будучність, бо звісно, що минувшість повинна давати нам науку на будуче. Маємо гімназії рускі від літ 20, хотяй руска гімназия академічна, яко низша, стоїть уже від літ 40. Отжеж якийсь засіб інтелігенції ті гімназії вже витворили, і прошу подивити ся, який той материял.

Прошу взяти нас під скальпель, прошу нас рознатомізувати і запитати: з якої гімназії вийшли всі політики антипольскі, ті радикальні, котрих ви, Панове, так не любите? З якої гімназії вийшли? З поль-

скої! Всі ми тут, як сидимо, ми всі вийшли з гімназії польської! [Веселість]. Ви, Панове, нас так в наших польських гімназіях виховали. А яких людей видали рускі гімназії? Передовсім усіх, котрі тут займають катедри університетські або кваліфікують ся на доцентів або займають посади в наших інституціях фінансових і економічних. Всі то люди, котрі не мають ніякого діла з світом політичним, з політикою. От маєте Панове продукти польських гімназій і маєте продукти гімназій руских! Коли минувшість має бути наукою для будуччини, то ми тутки власне є знаменитим аргументом за заснованем гімназій руских. [Веселість]. Отжеж з вашого становища а не з нашого повинні ви, Панове, постарати ся о гімназії рускі, бо они власне виховують таких людей, яких ви хочете мати, а не таких, як ми тут. [Брава і веселість].

Панове! Коли говорять ся про ненависть, то також треба справу оцінювати з двох боків. Не хочемо витягати, як дневники польські осуджують поодиноких людей; але можемо показати, що і в польських гімназіях нераз поступає ся дуже зле з рускими дітьми. Хотяй можемо навести багато таких фактів, не хочемо з того витягати аргументів; бо якби ми розказали вам факти, як поступають з нашими дітьми, то ваші факти в світлі нашого материялу мусіли би збліднути.

Наведу оден факт, що в польській гімназії професор Поляк кинув зі злости руску дитину на стілець і обкладаючи її киями, кричав: „Ти гайдамаку, тобі на Січ і Запороже, а nie tu; wy wszyscy hajdamaki!“. Таких примірів ми маємо багато і я міг би їх навести цілий ряд; я міг би назви подати, а п. віцепрезент краюї ради шкільної певно би се признав, бо має ві-

домість про ті факти. Але я тих фактів не подаю, щоби не дражнити, бо провокація до нічого не доведе. *[Брава]*.

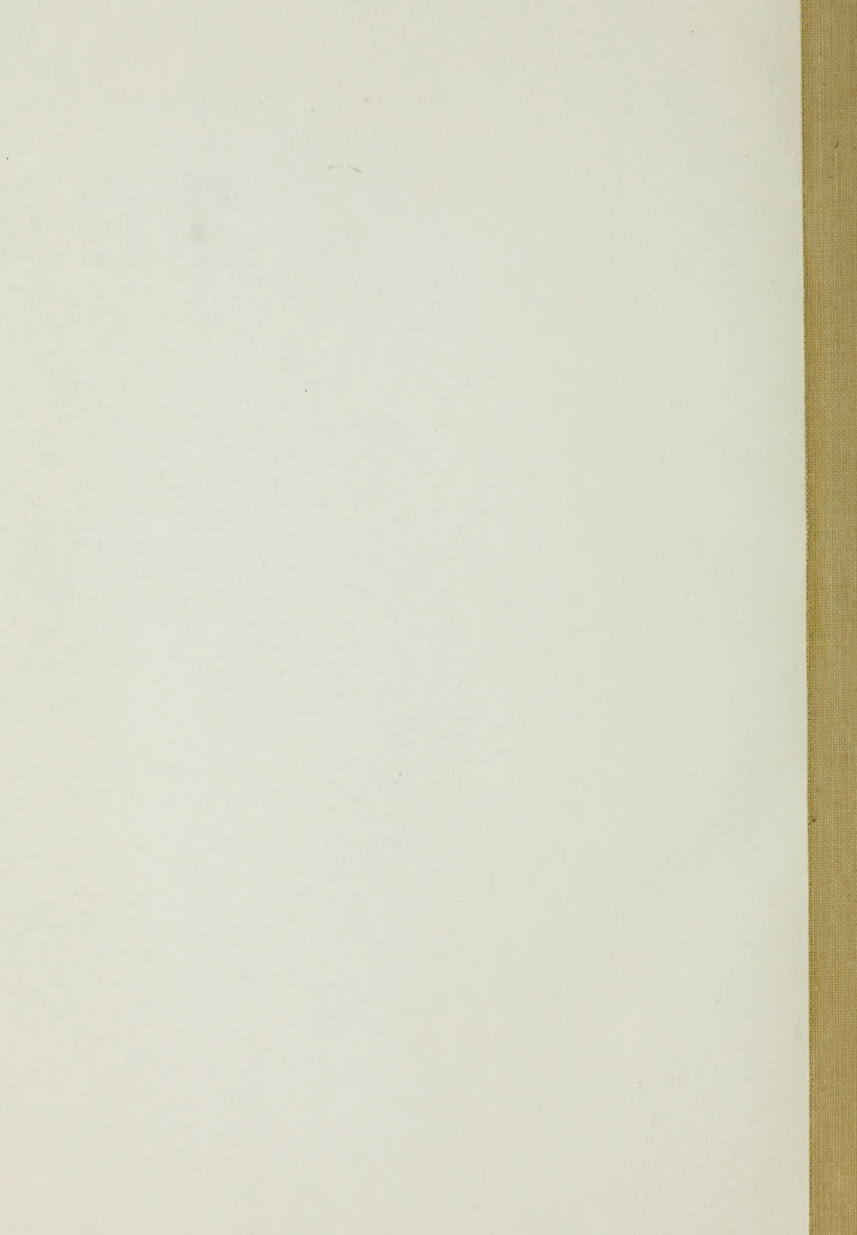
А тепер ще одна річ, одно питанє. Приймім, що в школах руских діє ся так, як діяти ся не повинно, що суть ексцеси. Але чи се є аргументом, щоби шкіл не закладати? Мали ми перед двома роками випадок, як на одного з наших послів, п. Геца-Окоцімського, зробили атентат ученики польських шкіл в Тарнові. Чи се має бути аргумент, що в Тарнові не треба жадних шкіл? Прецінь по тім атентаті, Панове, заложено там польську гімназію. *[Веселість]*. Політики в школах бути не повинно, і тут в сій Високій Палаті повинні ми передовсім мати на увазі поправу шкільних відносин; а коли є що зле в самій школі, чи в рускій чи в польській, то краєва рада шкільна повинна се зле зі школи усунути.

Панове! Ви кличите до нас: викиньте політику з гімназій! Згода, але я кличу: „викиньте гімназій з політики!“ Нехай про потреби наші на поли шкільництва не рішає якась хвиля політична; нехай нам буде дане, що нам належить ся, щоби руска дитина образувала ся в ріднім язичі, щоби о сім не рішало те, що подобало ся тому або тамтому міністрови сей або другий політичний крок зробити. А нині, коли квестиї шкільництва зійшли на поле політичне, не дивуйте ся, Панове, що в гімназіях є політика. *[Брава з лав руских послів]*.

Я вас задержав моєю промовою може і за довго, довше ніж мав намір; а зробив я се длятого, бо нині взагалі підноситься опінія, вказуюча на значенє сеї дебати в справах середних шкіл, і каже, що се є хвиля перелома. Але зважте добре і запам'ятайте, що

всюди в суспільности суть еволюції; так і тут перелом мусить бути; та вся ріжниця в тім, під яким знаменем той перелом довершує ся. Коли під знаменем справедливости, тоді витворює він бхагодатні наслідки для краю; коли під знаменем ненависти, мести і шовінізму, то отворює пропасть для відносин цілого загалу і межі обома народами. Нехай сі мої слова запам'ятають ті, котрим лежить на серцю добро краю і тої землі, аа котрій живемо. [*Довготривалі оплески і ґратуляції зі сторони руских послів*].

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 067994175